

مقاله پژوهشی - فصلنامه علمی ربیافت

سال نوزدهم، شماره ۷۲، پاییز ۱۴۰۴

صفحه ۱۹۹ تا ۲۲۰

مطابقت سیره امام خمینی در انقلاب اسلامی، با اصول مدیریت اسلامی مستخرج از قرآن

گروه علوم قرآن و حدیث - واحد کازرون - دانشگاه آزاد اسلامی
کازرون - کازرون - ایران

سید محمد حسین معزی

عضو هیات علمی گروه علوم قرآن و حدیث - واحد کازرون - دانشگاه
آزاد اسلامی کازرون - کازرون - ایران (نویسنده مسئول)

محسن زارعی جلیانی *

عضو هیات علمی دانشگاه آزاد اسلامی شیراز - شیراز - ایران

سیده فاطمه موسوی

چکیده

مدیریت اسلامی که در واقع اداره جامعه اسلامی بر پایه‌ی دستورات و رهنمودهای اسلامی است در قرآن کریم خصوصاً با ارائه داستان زندگی انبیای گذشته، مکرر مورد تأکید قرار گرفته است. امام خمینی به عنوان یکی از الگوهای معاصر رفتار بر اساس آموزه های قرآنی قطعاً سعی نموده است تا سیره و طریقه عملکرد خود را در مسیر پیش برد انقلاب اسلامی بر پایه این مبانی قرآنی تنظیم نماید. پژوهش حاضر به دنبال تطابق رابطه مستقیم بین سیره عملی امام خمینی در انقلاب اسلامی و اصول مدیریت مندرج در آیات القصص قرآن است، چراکه بودن حجم زیاد این قصص و اشارات مستقیم در آن ها مبین کاربردی بودن قصص در اداره جامعه است. در این پژوهش پس از مرور بیانات و تصمیمات اجتماعی امام خمینی، به مطابقت آن ها با اصول مدیریتی موجود در قرآن پرداخته و توانستیم به این جمع بندی برسیم که اکثر قصص قرآنی در لفافه ی خویش اصول، مبانی و راهکارهای اداره جامعه را به مخاطبین خود آموزش می دهند که نمود عملی بهره گیری از این اصول در رفتارهای انقلابی امام خمینی مشهود است.

کلیدواژه: اصول مدیریت اسلامی؛ قصص قرآن، سیره امام خمینی، انقلاب اسلامی

* نویسنده مسئول: 2570116386@iau.ir

تاریخ تایید: ۱۴۰۴/۵/۱۷

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۸/۲۸

The Islamic Revolution Approach Quarterly

Vol. 19, No.72, Fall 2025, P 199-220

rahyaftjournal.ir

The Compatibility of Imam Khomeini's Conduct in the Islamic Revolution with Islamic Management Principles Derived from the Quran

Seyed Mohammad
Hossein Moezi

Department of Quran and Hadith Sciences
- Kazerun Branch - Kazerun Islamic Azad
University - Kazerun - Iran

Mohsen Zarei Jaliani *

Faculty Member, Department of Quran
and Hadith Sciences - Kazerun Branch -
Kazerun Islamic Azad University -
Kazerun - Iran (Corresponding Author)

Sayyedah Fatemeh
Mousavi

Faculty Member, Shiraz Islamic Azad
University - Shiraz - Iran

Abstract

Islamic management, which fundamentally refers to the administration of an Islamic society based on Islamic teachings and guidelines, is repeatedly emphasized in the Holy Quran, particularly through the narratives of past prophets. Imam Khomeini, as one of the contemporary role models who acted according to Quranic teachings, certainly strived to align his conduct and approach during the Islamic Revolution with these Quranic foundations. This study aims to establish a direct correspondence between Imam Khomeini's practical

* Corresponding Author: 2570116386@iau.ir

How to Cite: Mozi, S. M. H., Mousavi, S. F., Zarei Jalilani, M. (2025). The Compatibility of Imam Khomeini's Conduct in the Islamic Revolution with Islamic Management Principles Derived from the Quran, *The Islamic Revolution Approach Quarterly*, 19(72), 199-220.

Date Received: 19 November 2024 Date Accepted: 8 August 2025

conduct during the Islamic Revolution and the management principles outlined in the verses of the Quran, particularly in the stories (قصص) contained within it. The abundance of these narratives and their explicit references highlight their applicability in societal administration. In this research, after reviewing Imam Khomeini's social statements and decisions, we examined their compatibility with the management principles present in the Quran. We reached the conclusion that most Quranic narratives inherently teach principles, foundations, and strategies for societal governance, and the practical application of these principles is evident in the revolutionary actions of Imam Khomeini.

Keywords: Islamic Management Principles, Quranic Narratives, Imam Khomeini's Conduct, Islamic Revolution.

Introduction

Civil Responsibility During the Islamic Revolution Led by Imam Khomeini, considering his spiritual personality and complete mastery of the Quran and its interpretations, it was expected that the behavior and performance of the Imam would also be based on Islamic management. With a little care and consistency between this behavior and the verses containing the principles of Islamic management, we can understand that that expectation was rightly met and Imam Khomeini's managerial behaviors during the Islamic Revolution were completely consistent with the principles of Islamic management.

God Almighty is in charge of the management and planning of all the worlds, and therefore we call God the planner of affairs. Management is one of the necessities of the world, and the affairs of our servants and the evolutionary process of society must also have successful management in order to progress through the steps of evolution. Therefore, if a society has successful management, the effects of progress are evident in it, and this is exactly the path that is evident during the revolution led and managed by Imam Khomeini.

Any manager like Imam Khomeini who wants to manage a society based on Islamic management depends on a set of wisdoms derived from religion. The necessity of addressing the subject of this research becomes more obvious when we know that by matching the managerial behavior of an Islamic manager like Imam Khomeini in the process of the Islamic Revolution with

Islamic management models, we can find an appropriate answer to the questions raised about the position of religion for managing society; first, is it possible to manage society using Islamic themes in the theoretical field? And second, how practical are Islamic teachings for the practical management of society? And third, how much did Imam Khomeini's character and statements align with these principles? The Holy Quran has stated a part of the story of the prophets that is consistent with its guiding purpose. In these verses, it repeatedly presents the character of the prophets in brief or in detail as a presentation of management models. Examining and matching Imam Khomeini's managerial character with these verses illuminates the effectiveness of this management from the pure source of Islam, namely the Holy Quran.

Research Method

In this study, verses related to Islamic management contained in the first ten chapters, which are mainly contained in the stories of the Quran, were extracted, and then the practical life and statements of Imam Khomeini during the Islamic Revolution were examined as a model for implementing those management principles. The verses of the Holy Quran were studied and examined along with Tafsir al-Mizan and some other authoritative interpretations, and after extracting the verses related to the research problem, in the second step, based on the content analysis method, we explored the themes in Imam Khomeini's statements that were related to the management of society, based on the findings of the first step. After the coding stage, the final pattern of content analysis, dimensions, and components of Islamic management were determined. To determine the reliability of this research, after each coding stage, the codes identified in two time intervals were compared with the initial statements. Peer review was also used to verify the validity of this research. In this research, two problem-oriented reflection strategies (the stage of approaching the Quran and discovering Quranic concepts related to the topic) and the content analysis method (the stage of discovering and extracting themes) were used.

Conclusion and presentation of patterns

In examining the verses of the stories in the first 10 parts of the Quran, broad basic concepts related to management are seen; analyzing the content of the mentioned verses and referring to the valid interpretations that are stated

under these verses and examining the statements of Imam Khomeini during the Islamic Revolution leads us to the following conclusions and patterns

In the theoretical field: Managing society with Islamic themes is possible and requires assumptions, some of which provide a new model for Islamic management of societies include: the appointment of a manager in an Islamic society must be based on science; environmental awareness of the manager reduces corruption in management; management must be against oppression.

In the practical field; also, using the teachings in the verses of the stories and their content leads to achieving patterns, including: seriousness in orders and obedience; organization; division of labor and organization among subordinates is one of the important manifestations of the practical field of management; encouraging and punishing subordinates while maintaining the principle of mercy and kindness; Not being far from the heart of society and the set of subordinate forces.

As the analysis of the content of the verses and the correspondence of Imam Khomeini's practical conduct with them showed us, there are points, words and references in each of these categories of verses of the stories of the first 10 parts of the Quran that demonstrate the role model of the behavior of past prophets for believers like Imam Khomeini who want to manage society. These points, through indirect teaching, remind the audience of the rules of society management, both in the theoretical and practical and executive dimensions. Therefore, we can conclude that the Quran, by presenting models of society management in the context of the stories of the prophets, has taught society managers that Islamic society management is feasible both from a theoretical and theoretical perspective, and that implementing and operationalizing the commands of Islam in the field of society management leads to the correct management of society. We clearly see the implementation of these principles and their operationalization in the conduct and statements of Imam Khomeini during the establishment of the Islamic Revolution and also during the years of his supreme leadership over the Islamic society of Iran.

مقدمه

مسئولیت مدنی در طی انقلاب اسلامی به رهبری امام خمینی با توجه به شخصیت معنوی ایشان و تسلط کامل بر قرآن و تفاسیر آن، توقع می‌رفت که رفتار و سیره عملکردی امام نیز بر پایه مدیریت اسلامی شکل گرفته باشد. با کمی دقت و مطابقت بین این سیره و آیات محتوی اصول مدیریت اسلامی می‌توان به این درک رسید که آن توقع، به حق برآورده شده و رفتارهای مدیریتی امام خمینی در طول انقلاب اسلامی کاملاً منطبق بر اصول مدیریت اسلامی بوده است.

خداوند متعال مدیریت و تدبیر همه عالمیان را در دست دارد واز این رو خداوند را مدبر الامور می‌خوانیم. مدیریت از ضرورت‌های جهان است و امور ما بندگان و سیر تکاملی جامعه نیز باید از مدیریت موفقی برخوردار باشد تا پله‌های تکامل را به سوی پیشرفت طی نماید. از این رو اگر جامعه‌ای از مدیریت موفقی برخوردار باشد آثار پیشرفت در آن مشهود است و این درست همان مسیری است که در طول انقلاب به رهبری و مدیریت امام خمینی مشهود است.

بیان مسئله

هر مدیری مانند امام خمینی که بخواهد بر پایه مدیریت اسلامی، جامعه‌ای را اداره کند به دسته‌ای از حکمت‌های برگرفته از دین وابسته است. ضرورت پرداختن به موضوع این تحقیق وقتی آشکارتر می‌شود که بدانیم با مطابقت رفتار مدیریتی یک مدیر اسلامی همچون امام خمینی در فرایند انقلاب اسلامی با الگوهای مدیریت اسلامی، می‌توانیم پاسخی درخور برای سؤالاتی که درخصوص جایگاه دین برای اداره جامعه مطرح هست بیابیم؛ یکی اینکه آیا در حوزه نظری اداره جامعه با استفاده از مضامین اسلامی ممکن است؟ و دیگر اینکه آموزه‌های اسلامی برای اداره عملی جامعه چقدر کاربردی هستند؟ و سوم این که چقدر سیره و بیانات امام خمینی با این اصول همگام و مطابق بوده؟ قرآن کریم بخشی از داستان پیامبران را که با هدف هدایتگری خود هماهنگ است بیان فرموده است. در این آیات مکرراً به اجمال یا به تفصیل به عنوان ارائه‌ی الگوهای مدیریتی، سیره انبیا را با دقت مطرح می‌کند. بررسی و تطابق سیره مدیریتی امام خمینی با این آیات، روشنگر اثربخشی این مدیریت از منبع ناب اسلام، یعنی قرآن کریم است.

روش پژوهش

در این تحقیق آیات مرتبط با مدیریت اسلامی مندرج در ده جزء اول که عمدتاً در دل قصص قرآن مندرج هستند استخراج و سپس سیره عملی و بیانات امام خمینی در طول دوران انقلاب اسلامی به عنوان الگویی برای اجرای آن اصول مدیریتی، مورد بررسی قرار

گرفت. آیات قرآن کریم در کنار تفسیر المیزان و بعضا سایر تفاسیر معتبر مطالعه و بررسی شد و پس از فیش برداری از آیات مرتبط با مسئله پژوهش، در گام دوم، بر اساس روش تحلیل مضمون، به کشف مضامین موجود در بیانات امام خمینی که مرتبط با مدیریت جامعه بوده، بر اساس یافته های گام اول پرداختیم. پس از مرحله کدگذاری، الگوی نهایی تحلیل مضمون، ابعاد و مؤلفه های مدیریت اسلامی مشخص شد. برای تعیین پایایی این پژوهش، پس از هر مرحله کدگذاری، کدهای مشخص شده در دو فاصله زمانی با گزاره های اولیه مقایسه شدند. برای روایی این پژوهش نیز از بررسی همکاران استفاده شد. در این پژوهش از دو راهبرد تدبیر مسئله محور (مرحله تشرّف به محضر قرآن و کشف مفاهیم قرآنی مرتبط با موضوع) و روش تحلیل مضمون (مرحله کشف و استخراج مضامین) استفاده شده است.

مروری بر مطالعات پیشین

در طول سال های اخیر تالیفات زیادی در زمینه بررسی اندیشه سیاسی امام خمینی و مدیریت اسلامی به رشته تحریر درآمده است که در برخی از این نگارش ها ردپائی از جستجوی اثر قرآن کریم بر انقلاب اسلامی و یا سیره امام خمینی دیده می شود که از آن جمله به عنوان پیشینه تحقیق حاضر می توان منابع زیر را نام برد: کتاب های؛ اصول مدیریت اسلامی و الگوهای آن تالیف دکتر ولی الله نقی پور فرد (موسسه چاپ و انتشارات مرکز آموزش مدیریت دولتی، ۱۳۷۶)، بررسی سیمای قرآن در اندیشه حضرت امام خمینی نوشته معصومه ریعان و در آمدی بر مستندات قرآنی فلسفه سیاسی امام خمینی نوشته نجف لک زایی و پایان نامه های؛ تجلی قرآن در سیره فردی امام خمینی نگاشته شده توسط فاطمه هدایتی دانش آموخته کارشناسی ارشد دانشگاه مازندران در سال ۱۳۹۴، تطبیق سیره سیاسی امام خمینی بر آموزه های قرآنی نوشته محمد فرزاد دانش آموخته کارشناسی ارشد دانشگاه اصول الدین در سال ۱۳۹۵ و بررسی مستندات قرآنی و روایی اندیشه های امام خمینی در حوزه دشمن ستیزی تالیف محمد ابراهیم زاده دانش آموخته دکتری تخصصی دانشگاه فردوسی مشهد در سال ۱۳۹۸

وجه نوآوری: جنبه نوآوری تحقیق حاضر، در ایجاد رویکردی نو به تطابق سیره امام خمینی در بُعد رهبری انقلاب اسلامی با قصص قرآن به عنوان منبع استخراج اصول مدیریت اسلامی است.

هدف از بیان قصص در قرآن و مطابقت با اهداف امام در انقلاب

هدایتگری جامعه یا باید از سوی خدا و یا از سوی فرد منصوب شده از طرف خداوند انجام پذیرد این فرد در جامعه اسلامی همان نبی مکرم اسلام است. (طباطبایی، ۱۳۹۰، ج ۱۲، ۳۵۴) قطعاً مقدمه هدایتگری، ایجاد جامعه اسلامی است علی الخصوص هدایتگری

برای سعادت‌مندی دنیوی مردم؛ که در آن ابتدا نیازمند تشکیل جامعه‌ی اسلامی هستیم و آنگاه که جامعه اسلامی تشکیل شد می‌بایست بر اساس اصولی که از اسلام و قرآن آموخته ایم به مدیریت این جامعه پردازیم. این درست همان چیزی است که از روزهای نخست جرقه انقلاب اسلامی توسط رهبر کبیر انقلاب بیان شده آن‌جا که فرمودند: «اسلام را عرضه بدارید و کاری کنید که راجع به حکومت موجی به وجود آید؛ اجتماعات برپا گردد؛ روضه خوان و منبری پیدا کند؛ و در ذهن مردم مطرح بماند. اگر اسلام را معرفی نمایید و جهان بینی (عقاید) و اصول و احکام و نظام اجتماعی اسلام را به مردم بشناسانید، با اشتیاق کامل از آن استقبال می‌کنند. خدا می‌داند که خواستاران آن بسیارند. از همه اصناف جامعه آماده‌اند که برای آزادی و استقلال و سعادت ملت مبارزه کنند. مبارزه برای آزادی و سعادت احتیاج به دین دارد. اسلام را که مکتب جهاد و دین مبارزه است در اختیار مردم قرار دهید تا عقاید و اخلاق خودشان را از روی آن تصحیح کنند، و به صورت یک نیروی مجاهد، دستگاه سیاسی جائر و استعماری را سرنگون کرده، حکومت اسلامی را برقرار سازند.» (خمینی، ۱۳۷۸، ۱۳۳)

ردیف	آیه قصص	مضمون پایه‌ای
۱	(۶۳/ بقره)	فرامین الهی را باید جدی و با قدرت عمل کرد
۲	(۱۴۵/ اعراف)	
۳	(۱۷۱/ اعراف)	
۴	(۸۳/ بقره)	باید با مردم و زیردستان به نیکویی سخن گفت
۵	(۱۲۴/ بقره)	مسئولیت اداره اجتماع به عهده ستمکاران گذاشته نمی‌شود
۶	(۴۳/ آل عمران)	بودن مدیر در بطن جامعه لازم است
۷	(۵۲/ آل عمران)	یاری طلبی مدیر از اعضای جامعه و تنظیم و تقسیم امور بین آن‌ها
۸	(۹۰/ انعام)	اقتدا و پیروی از مدیران الهی جامعه که دارای کتاب و حکمت هستند و چشم داشتن به آنچه آنها می‌گویند و تقسیم کاری که آنها انجام می‌دهند

جذب نیروهای زیردست با رحمت و با استفاده از طرفد مشورت گیری از نیروها	۹	(۱۵۹/آل عمران)
تنبیه خطاکاران قوم به جهت نافرمانی مدیر الهی	۱۰	(۲۶/مانده)
	۱۱	(۱۵۲/اعراف)
احاطه مدیر عالی بر محیط تحت مدیریت خویش	۱۲	(۷۵/انعام)
تسلط مدیر الهی به مشکل و مسئله ی روز مبتلا به جامعه	۱۳	(۸۵/اعراف)
تعیین جانشین توسط مدیر عالی در زمان غیبتش	۱۴	(۱۴۲/اعراف)

تبدیل آیات قصص قرآن مرتبط با مدیریت به مضمون پایه

در این بخش بر اساس روش تحقیق، مفاهیم موجود در آیات قصصی که رابطه مستقیم مفهومی، با مدیریت اسلامی داشته است، کد گذاری شده و به جداول ذیل منتج شده که پس از ذکر آن ها به شرحی از مطالب نیز می پردازیم.

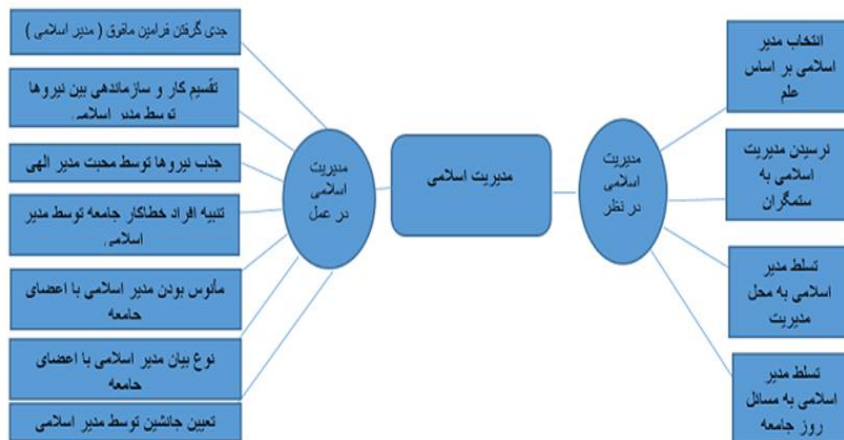
بر اساس مضامین پایه فوق الذکر، به دنبال این موضوع خواهیم بود که آیا در قصص قرآن و محتوای آن ها اثری از حوزه های مختلف مدیریت اسلامی هست؟ و آیا می شود گفت که قصص قرآن بعضی دال بر مبانی نظری مدیریت از دیدگاه اسلام است و برخی دیگر بر شیوهی عملکرد مدیر اسلامی تاکید دارند؟ بر این اساس از مضامین پایه به مضامین سازمان دهنده و از آن ها به مضامین فراگیر زیر دست یافتیم.

ردیف	مضامین پایه ای	مضامین سازمان دهنده	مضامین فراگیر
۱	مسئولیت اداره اجتماع به عهده ستمکاران گذاشته نمی شود	جامعه توسط افراد ستمکار نمی تواند اداره شود	در حوزه نظریه، مدیریت جامعه توسط مضامین اسلامی ممکن است
۲	احاطه ی مدیر عالی بر محیط تحت مدیریت خویش	مدیر باید به ویژگی های محل مورد مدیریتش تسلط کامل داشته باشد	
۳	تسلط مدیر الهی به مشکل و مسئله ی روز مبتلا به جامعه	مدیران باید مسائل روز جامعه خود را بشناسند و راه حل آن را بیابند	
۴	فرامین الهی را جدی و با قدرت عمل کرد	جدی گرفتن فرامین مافوق و عمل نمودن به آن فرامین	مدیریت عملی جامعه با آموزه های اسلامی میسر است
۵	یاری طلبی مدیر از اعضای جامعه و تنظیم و تقسیم امور بین آن ها	مدیر بعد از یاری طلبی از زیردستان و احراز وفاداری آن ها، بین اعضای جامعه تقسیم کار می کند	
۶	پیروی از مدیران الهی که دارای کتاب و حکمت هستند و چشم داشتن به آنچه می گویند و تقسیم کاری که آنها انجام می دهند	رحمت و مهربانی مدیر نسبت به زیردستان، وسیله جذب آنها توسط مدیر است	
۷	جذب نیروهای زیردست با رحمت و با استفاده از طرفد مشورت گیری از نیروها		

۸	تنبیه خطاکاران قوم به جهت نافرمانی مدیر	مدیران باید افراد خطاکار جامعه را متناسب با جرمشان تنبیه کنند
۹	بودن مدیر در بطن جامعه لازم است	مدیر باید در دل جامعه و با افراد جامعه مأنوس باشد
۱۰	باید با زبردستان به نیکویی سخن گفت	نحوه گفتگو با مخاطبین و زیر دستان در اداره نمودن آن‌ها موثر است
۱۱	تعیین جانشین توسط مدیر در زمان غیبتش	مدیران باید در زمان عدم حضورشان در جامعه فردی توانمند را به جانشینی خویش تعیین کنند

حصول به مضامین فراگیر از مضامین پایه ای

با توجه به مفاهیم، پس از طبقه بندی و بررسی روابط مفاهیم، شبکه مضمونهای مفهوم مدیریت اسلامی با بهره گیری از دو مضمون فراگیر و ده مضمون سازمان دهنده و ارتباط آنها با یکدیگر، شبکه مضمونهای مدیریت اسلامی مطابق شکل زیر رسم می شود. و در ادامه به مطابقت سیره و بیانات امام خمینی در جریان انقلاب اسلامی، با هر یک از این مضامین می پردازیم.

مطابقت مضامین فراگیر با بیانات و سیره امام خمینی

۱- انتخاب مدیر بر اساس علم و قابلیت های او (آیه ۳۰ سوره بقره)

خداوند به عنوان مدیر اعلاى جهان در این آیه به یکی از اصول مدیریتی اشاره می فرماید که انسان برای هدایت یافتن در زندگی اجتماعی بدون مدیر توانمند نمی تواند به نقطه هدف برسد و اینگونه به آدمیان می فهماند که انتخاب و انتصاب مدیران جامعه انسانی می بایست بر اساس علم و آگاهی انجام پذیرد. این ضابطه در تعیین مدیران الهی جامعه به عنوان اولین اولویت باید لحاظ گردد، که مدیر منتخب اجتماع الهی باید دارای توانایی های لازم برای اداره جامعه باشد و حداقل

این توانایی‌ها دارا بودن علم و تخصص در موضوع محل مدیریت است، در فرهنگ اسلامی جایگاه مدیر عالی جامعه در واقع جایگاه خلیفه و جانشین خداوند است. (مقیمی، ۱۳۹۴، ۲۶۰)

سیره عملی امام خمینی نیز در پیش و پس از انقلاب اسلامی در رابطه با طرح ریزی حکومت، استقرار و اداره آن بر اساس همین تعقل فکری و فرزاندگی عملی استوار بوده است تا توفیق دستیابی به اهداف را پیدا نموده، که بدون نظام حکومتی عقلانی نه ماده و صورت حکومت شکل می‌گیرد و نه غایت آن تأمین می‌شود؛ و این تجلیل از رهبری آن بزرگوار که توسط عدّه‌ای از سیاستمداران معاصر ایشان به عمل آمده، خودگواهی است که امام خمینی با رهبری عالمانه و حکیمانه خود انقلاب را به پیروزی رساند و نظام اسلامی را در ایران مستقر نمود.

از آنجا که به فرمایش امام خمینی عدل از جنود عقل و مطابق با فطرت مخموره است؛ (خمینی، ۱۳۸۰، ۱۵۲) زیرا عدالت، حدّ وسط بین افراط و تفریط است که هر یک از افراط و تفریط، نقص می‌باشند پس عدالت، کمال است و افراط و تفریط، نقص می‌باشند و انسان به حسب فطرت پاک و آلوده نشده به انواع حجب، عاشق کمال و طارد نقص است، پس وی عاشق عدالت بوده، و از افراط و تفریط متنفر و گریزان است. بر مدیران جامعه و رهبران حکومت لازم است تا با بیدار نگه داشتن فطرت الهی و مخموره خویش بر مسیر عدالت سیر کنند و به چنگال خانمان برانداز جور که مطابق با فطرت محجوبه به احکام طبیعت است، گرفتار نیابند. همچنان که لازم است تا با حرمت نهادن به حقوق مردم و توجه دادن ایشان به احکام فطری همچون عدل، حس عدالت خواهی و حق جویی را در جامعه رشد دهند. (شفیعیان، پرتال جامع امام خمینی)

۲- جدیت در پذیرش فرامین مدیر (آیه ۶۳ سوره بقره)

جدیت در پذیرش فرامین مدیر مافوق، قطعاً یکی از راهکارهای موفقیت هر مجموعه مدیریتی به شمار می‌رود. این مهم در قالب بخشی از داستان قوم بنی اسرائیل در سوره بقره آمده است. خداوند در این داستان ضمن تهدید قوم سرکش بنی اسرائیل، به ایشان یادآوری می‌فرماید که می‌بایست آنچه از سوی مدیر بالا دست به ایشان ابلاغ شده است را جدی بگیرند و آن را اجرا نمایند. شبیه به همین تعبیر در آیه ۱۴۵ سوره اعراف تکرار شده و در آنجا حضرت علامه می‌فرماید: " (فَخُذْهَا بِقُوَّةٍ وَ أْمُرْ قَوْمَكَ يَا خُدُوَا بِأَحْسَنَهَا) محکم گرفتن کنایه است از اینکه آن را شوخی و سرسری فرض نکند بلکه جدیش بگیرد و وجه این کنایه این است که اگر کسی امری را جدی بداند و درباره آن رعایت احتیاط را بنماید قهراً همه قوت و قدرت خود را در نگهداری و فوت نشدن آن بکار می‌بندد. " (طباطبایی، ۱۳۹۰ ه ق، ج ۸، ۳۱۵)

قرآن کریم برنامه‌ها و چشم اندازهای زندگی فردی و اجتماعی انسان‌ها را به تفصیل بیان فرموده و انتظار از یک انسان آزاده و فرهیخته این است که این برنامه‌ها را عملیاتی نماید و به آن‌ها به دید اجرایی شدن نگاه کند. (مقیمی، ۱۳۹۴، ۱۲۶)

در همین راستا نزدیکان امام خمینی درخصوص جدیت و مداومت در کار ایشان و روحیه استقامت در کار و پایداری تا به انجام رسیدن آن، نقل می‌کنند: نظم و انضباط در زندگی شخصی امام به حدی بود که حتی برخی، ساعت خود را با ورود و خروج امام و حرکتش برای امور مختلف زندگی، تنظیم می‌نمودند و در پایداری امور، شروع مبارزه اش از ابتدای حرکت تا پیروزی و حتی بعد از پیروزی جهت استقرار حکومت اسلامی نشانه بارزی بر جدیت در کارهاست (رجائی، ۱۳۷۸، ۲۹)

۳- شیوهی گفتار مدیر با مردم (آیه ۸۳ سوره بقره)

یکی از تعهدات و میثاق‌هایی که خداوند به واسطه حضرت موسی از بنی اسرائیل اخذ نموده این است که با مردم جامعه و مجموعه تحت مدیریتی خویش، نیکو و بهینه سخن بگویند. نیکو سخن گفتن در حقیقت اشاره است به برقراری روابط حسنه با مردمان و زیر دستان؛ اینکه با حفظ کرامت انسانی و موقعیت فردی افراد با ایشان برخورد شود. خداوند به مدیران الهی جامعه که درحقیقت الگوهایی برای مدیران جامعه‌ی انسانی هستند می‌آموزد که باید در گفتار و یا به عبارتی هرگونه رفتار با زیر مجموعه خود، شأن ایشان را مراعات کنند و با گفتار نیکو و رفتار شایسته نیروهای تحت مدیریت خود را محترم داشته و به ایشان تشخص داده و با این روش به افزونی بهره‌وری در جامعه نایل گردند.

امام علی (ع) درنامه‌ای خطاب به یکی از فرمانداران خویش می‌فرماید: با مردم گشاده رو و فروتن باش و در نگاه و اشاره‌ی چشم در سلام کردن اشاره کردن با همگان یکسان باش تا نتوانان از عدالت تو مأیوس نگردند. (امام علی، مترجم دشتی، ۱۳۸۰، نامه ۴۶) از آن جا که سخن و گفتار هر فرد از درون و اندیشه و افکار و فهم و درک او حکایت می‌کند، لذا درواقع سخن، آئینه‌ی تمام‌نمای عقل انسان است و بنابه قول امیرمومنان (ع) گفتار صحیح از نشانه‌های عقل است. (آمدی، ۱۳۸۳، ۲۱۰)

در مطابقت با این فقره مشاهده می‌کنیم که امام خمینی بسیار با متانت بودند و همیشه تبسم بر لبان ایشان نقش بسته بود. ایشان در صحبت‌هایشان، حتی اگر یک جمله خوش طبعی و شوخی می‌کردند، حتی در آن یک جمله هم نظر تربیتی و سازندگی داشتند. (رجائی، ۱۳۸۴، ج ۳، ۲۸۴) امام حتی وقتی که روی تخت بیمارستان بودند، وقتی تا مغز استخوان شان از درد می‌سوخت، با هر کس که ملاقات می‌کردند، حتما لبخند می‌زدند. (رجائی، ۱۳۸۴، ج ۳، ۲۷۸).

حضرت امام در برخورد با افراد، آنان را به طور ثابت و دقیق مراعات می‌کردند؛ به طور کلی در مقام انجام وظیفه و کار، بسیار جدی و قاطع بودند. در جایگاه معاشرت با دوستان تا سر حد شوخی و مزاح و لطافت‌ها و ظرافت‌های ادیبانه پیش می‌رفتند و در خانه و در جمع خانوادگی، نمونه‌ی بهترین همسر، پدر و پدر بزرگ دوست داشتنی بودند. (رحیمیان، ۱۳۷۳، ۱۰۳)

۴- صلاحیت مدیر - عدم ظلم (آیه ۱۲۴ سوره بقره)

در این آیه خداوند با خطاب قرار دادن یکی از خلفای خویش، او را دارای منصب امامت و یا به عبارت دیگر همان منصب مدیریت و اداره جامعه دانسته است و می‌بینیم که مطابق روایات مذکور در ذیل تفسیر این کریمه، خداوند پیش از منصب امامت و خلافت، منصب عبودیت را به ابراهیم نبی عطا فرموده است و شأن مدیریت جامعه را از افراد ظالم دور دانسته است. چراکه ظالم اولین ظلمش در عدم تبعیت از مافوق، که در اینجا خداوند متعال است، می‌باشد.

یکی از مهمترین و شاید اولین ویژگی مدیر اصلح در جامعه اسلامی، پرهیز از ظلم است. ظلم که در مخالفت با عدل قرار دارد جزو آفات مهم مدیر جامعه است چراکه ظلم در درجه اول باعث تقویت دشمنان می‌شود، بنا به فرموده امام علی (ع) "کسی که زیردستان خودش را مورد ستم قرار دهد دشمنان خود را یاری کرده است." (آمدی، ۱۳۸۴، ج ۵، ۱۶۸) ذکر این نکته نیز لازم است که بر اساس بخش پایانی آیه، امکان انتصاب و انتخاب افراد ظالم به عنوان مدیر جامعه الهی وجود ندارد لذا خداوند بی‌تعارف به یکی از مدیران برتر خویش به صراحت می‌فرماید که عهد او یا به عبارتی انتصاب به عنوان مدیران الهی جامعه، به افراد ظالم از نسل این پیامبر نیز نمی‌رسد.

یکی از بزرگترین آرزوهای امام خمینی نیز این بود که مردم ایران از چنگال ظلم نجات پیدا کنند و صاحب کشوری باشند آزاد و مستقل با نظام اسلامی که در آن حقوق انسان‌ها همان گونه که اسلام دستور داده رعایت شود و در راه پیشرفت و سعادت انسانی سرمشق برای ملت‌ها باشد. (رجایی، ۱۳۷۸، ۱۳۷) ایشان در رسیدن به این آرزو از هیچ تلاشی فروگذار نکردند و فرمودند: قدرت‌ها و ابر قدرتها و نوکران آنان مطمئن باشند که اگر خمینی یکه و تنها هم بماند به راه خود که به راه مبارزه با کفر و ظلم و شرک و بت پرستی است، ادامه می‌دهد و به یاری خدا در کنار بسیجیان جهان اسلام، این پابره‌نه‌های مغضوب دیکتاتورها، خواب را از دیدگان سرسپردگانی که به ستم و ظلم خویش اصرار می‌نمایند سلب خواهد کرد (رجایی، ۱۳۷۸، ۷۸)

ایشان برای مقابله با ظالمان و ستمگران زمان خود سختی‌های زیادی را متحمل شدند و در این مسیر بسیار دستگیر شدند و پانزده سال رنج تبعید به خارج از کشور را کشیدند، اما با این حال دست از جهاد بر نداشتند.

در همین راستا می‌بینیم که امام خمینی در خصوص ظالم دانستن صدام و مبارزه با او می‌فرمود: اگر نیروهای عراقی در خاک ما هستند بنا به فرمایش قرآن کریم عراق متجاوز است و باید با آن مبارزه کنید البته ما از مبارزه مسلحانه شما گذاشتیم و امیدی نداریم که این کار را انجام دهید پس حداقل صدام را محکوم کنید اگر این کار را هم انجام نمی‌دهید بی‌طرف باشید. (خمینی، ۱۳۷۸، ج ۳، ۳۴۸)

۵- پرهیز مدیر از انزوا (آیه ۴۳ سوره آل عمران)

اگر واژه رکوع را با توجه به معنای قرآنی آن که در آیاتی مثل ۴۳- بقره و یا ۵۵- مائده آمده، معنا کرده و آن را به روح اعمال انسان ها تعبیر کنیم؛ با استناد به دو آیه‌ی فوق الذکر و با اشاره به این نکته که در این آیات ذکر صلوه جداگانه آمده و دیگر تکرار یکی از اجزای نماز یعنی رکوع وجهی ندارد و با اشاره به این مطلب که این آیه دو تکلیف اساسی انسان در جامعه دینی که عبارتند از حق الله با نماز و حق الناس با نماز زکات را بیان می نماید؛ نتیجه می گیریم که ذکر واژه رکوع به روح این دو بخش از اعمال انسان و یا به عبارتی روح همهی اعمال انسان، منتصب می شود. در این داستان خداوند مریم را منتخب خویش در جمع زنان عالم در زمانه خودش ذکر کرده و به عبارتی او را لایق مدیریت و اداره جامعه (حداقل جامعه زنان عصر خویش) می داند. اما نکته‌ای که به او یادآور می شود این است که از این جمع کناره نگیرد و انزوا را پیشه خود ننماید بلکه در میان و جزئی از این جمع (راکعین) قرار گیرد (ارکعی مع الراكعین).

دور بودن مدیر عالی جامعه از بطن جامعه یکی از آفات مهلک مدیریت اسلامی است، نبودن مدیر در جمع زیردستان و ایجاد فاصله زیاد بین او و مجموعه تحت مدیریتش موجب می شود که اطلاع مدیر از روند امور و چگونگی پیشرفت کارها کم شود و همیشه آگاهی هایش دست دوم باشد، که در این حالت اطلاعات بر اساس سلیقه و تمایلات اطلاع دهندگان تصفیه شده و به مدیر خواهد رسید. لذا از مسایل مربوط به جامعه آنگونه که باید مطلع نمی شود تا جایی که گاهی زشتی ها برای آن ها زیبا و خوبیها، بد جلوه داده می شود. (نبوی، ۱۳۸۶، ۳۰۸)

امام خمینی در مدیریت جامعه خود در تمام مراحل، ارتباط مستقیمش را با مردم حفظ می کرد و از آنچه در میان ایشان می گذشت اطلاع داشت و میان او و مردم هیچگونه حجابی نبود، مگر مسائل امنیتی و حفاظتی.

"مشکل بسیار بزرگی روزهای اول اقامت امام در قم از نظر حفاظت و امنیت ایشان وجود داشت و آن این بود که امام مانع می شدند پاسداران با اسلحه دنبال ایشان باشند همیشه می فرمودند: "من مامور مسلح نمی خواهم" امام شبها به منزل فضلا و خانواده های شهدا می رفتند و مردم قم هم به مجرد اینکه می شنیدند امام از کوچه یا خیابانی عبور می کنند همگی از خانه ها بیرون می ریختند و دور ماشین امام جمع می شدند حتی روی سقف ماشین سوار می شدند تا جایی که راننده نمی دانست کجا می رود و در عین حال امام می فرمودند: "کسی دنبال من نیاید، مردم از من محافظت می کنند." (رجائی، ۱۳۷۸، ۱۴۱)

در جایی از بیانات امام خمینی هم این نکته را به صراحت از ایشان می شنویم که می فرماید: "آن چیزی که پیش من مطرح است، این است که ما همه در یک ردیف باشیم و مرا از خودتان حساب کنید. مسأله طبقاتی در کار نیست، همه در یک سطح واقع هستیم و باید همه در صف واحد خدمت کنیم." (رجائی، ۱۳۸۴، ج ۱۰، ۴۷۲)

۶- سازماندهی (آیه ۵۲ سوره آل عمران)

در هر ساختار مدیریتی سازماندهی ضروری است. سازماندهی یعنی طبقه‌بندی وظایف و تفویض اختیار به افراد زیر مجموعه و هماهنگی بین واحدهای سازمان. خداوند بخشی از موضوع سازماندهی نیروها را در داستان حواریون حضرت عیسی ذکر فرموده است. در این داستان، عیسی (ع) خطاب به عموم مردم جامعه نموده و از ایشان می‌خواهد که اگر آمادگی برای یاری او در مدیریت جامعه را دارند ابراز و اعلام آمادگی کنند (من انصاری الی الله)، طلب یاری عیسی در راه یاری خدا و یا همان دین خداست و می‌دانیم که مهمترین رکن دین، جامعه و هدایت افراد جامعه است. اینجاست که در پی یاری طلبی عیسی، حواریون که از این به بعد ۱۲ یار وفادار عیسی می‌شوند، خود را آماده یاری وی و یاری اجرای دین خدا و یاری در مدیریت اجتماع الهی تحت مدیریت عالی عیسی، می‌نمایند.

یکی از عوامل مهم در رفتار مدیران الهی، مشارکت دادن زیردستان و نیروهای تحت مدیریت در اداره جامعه است به نحوی که آنها کارها و فعالیت های سازمان را در امتداد خواسته های خود تلقی نمایند. اگر نیروها احساس کنند که بسیاری از دستورات مدیر همان چیزی است که مورد قبول خودشان است، حس زیردست بودن و مجبور بودن نمی‌کنند در نتیجه دستورات مدیر عالی را با جان و دل پذیرفته و عمل می‌کنند. به تعبیری دیگر شرکت دادن زیردستان در فراگرد برنامه ریزی، تعهد آنان را نسبت به هدفها و مقاصد تعیین شده افزایش خواهد داد. (رابینز، مترجم پارسایان، ۱۳۹۲، ۱۰۲)

در روند مدیریت امام خمینی بعد از پیروزی انقلاب شاهد و ناظر بودیم به افرادی که شناخت کامل داشتند تفویض اختیار نمودند منتهی این تفویض اختیار در همه مراحل با دقت در کفایت و شایستگی فرد مقابل بود چنانکه در اولین تفویض اختیار که به مرحوم مهندس بازرگان واگذار فرمودند چنین می‌فرماید:

"جناب عالی را بدون در نظر گرفتن روابط حزبی و بستگی به گروهی خاص، مامور تشکیل دولت موقت می‌نمایم تا ترتیب اداره امور مملکت خصوصاً انجام فرآیندوم به آرا عمومی ملت درباره تغییر نظام سیاسی کشور به جمهوری اسلامی و... را بدهید." (خمینی، ۱۳۶۹، ج ۵، ۲۷)

در این حکم امام علاوه بر تفویض اختیار از جانب مهندس بازرگان می‌خواهد تا مقدمات برگزاری فرآیندوم را بعهده بگیرد و از طرفی از مردم هم می‌خواهد که نظر خود را درباره این تفویض اختیار اعلام نمایند. "مطلبی را که می‌خواهم به عرض ملت برسانم اینست که نظر خودشان را راجع به دولت آقای مهندس بازرگان که الان یک دولت شرعی اسلامی است اعلام کنند هم به وسیله مطبوعات و هم به تظاهرات آرام در شهرها و در هر جایی که مسلمان هست نظر خودشان را راجع به دولت اسلامی آقای مهندس بازرگان اظهار کنند." (خمینی، ۱۳۶۹، ج ۵، ۲۷)

۷- حفظ اقتدار با تنبیه زیر دستان نافرمان (آیات ۲۰ تا ۲۶ سوره مائده)

در داستان آیه بالا، خداوند با بیان ماجرای دستور به بنی اسرائیل به همکاری با مدیر الهی جامعه برای فتح سرزمین پدریشان و استقرار در آن سرزمین، نافرمانی قوم بنی اسرائیل و عدم پذیرش مشارکت در جنگ با غاصبان سرزمینشان را یادآوری می‌فرماید و اینجاست که برای حفظ اقتدار مدیریت و شأن حاکمیت توسط موسی، قوم او را به سرگردانی چهل ساله در بیابان‌ها تنبیه می‌کند. در مدیریت اسلامی و حکومت الهی، تنبیه و قاطعیت در برابر متخلفان، اصلی مسلم و غیر قابل اغماض است. به طور مثال سیاست امام علی (ع) در برخورد قاطع و توبیخ متخلفانی بود که تخلف آن‌ها در بازرسی محرز می‌شد. (کدخدایی و فلاح، ۱۳۹۰، ۸۰) از آنجا که حکومت و مدیریت؛ یک مجموعه‌ی به هم پیوسته از حاکم، مدیران، کارگزاران و کارمندان است لذا تمام اعضا باید مانند اعضای بدن عمل کنند و اگر کسی در سازمان از انجام وظیفه‌اش سر باز زند صرف کنار گذاشتن او کافی نیست بلکه باید مجازات شود تا هم خود تنبیه شده باشد و هم درس عبرتی برای دیگران بوده باشد. (مقیمی، ۱۳۹۴، ۵۴۷)

امام خمینی به عنوان پیرو پیامبر (ص) و ائمه معصوم بر اجرای قاطع تصمیمات و ارائه تنبیه برای متخلفین تاکید می‌نماید، که از آن جمله می‌توان به پیام ایشان به ملت ایران و اهالی کردستان در سال ۵۸ اشاره نمود که فرمودند: افراد قوای انتظامی باید اطاعت از مافوق و حفظ سلسله مراتب را بکنند و در صورت تخلف مجرم شناخته می‌شوند و با احساس توطئه، دستور محاکمه در دادگاههای صحرائی را می‌دهم. (خمینی، ۱۳۶۹، ج ۹، ۳۱۶)

این قاطعیت در تصمیم و صدور دستور برای تنبیه متخلفین بار دیگر در سیره امام در سال ۵۹ و در پیام به ملت ایران و پاسداران متجلی می‌شود آن‌جا که امام خمینی فرمودند: لازم است از فرماندهان خود اطاعت کنید که عدم مراعات انضباط سربازی و پاسداری موجب تضعیف قوای مسلح است؛ و کسانی که شما را به این نحو اعمال دعوت می‌کنند در صدد تضعیف شما هستند و اگر آگاهانه عمل کنند، از دشمنان انقلاب و اسلام هستند و لازم است آنان را معرفی نمایید تا قاطعانه با آنان برخورد شود. (خمینی، ۱۳۶۹، ج ۱۲، ۴۴۲)

۸- رحمت و مشورت با جامعه (آیه ۱۵۹ سوره آل عمران)

در پایان داستان جنگ احد خداوند برای تذکره افرادی که در طول جنگ پیامبر را نافرمانی کردند، بر محبت و مهربانی رسول الله تاکید می‌کند و از او می‌خواهد که حتی با همین افراد نافرمان در برخی امور اجتماعی مشورت فرماید. نکته حائز اهمیت در این داستان این است که مدیر الهی و اسلامی جامعه حتی در بدترین شرایط باید با نیروهای زیر مجموعه‌ی خود با رفت و رحمت و مهربانی رفتار نماید.

نکته دیگر اینکه مدیر الهی موظف به مشورت با اعضای جامعه و زیردستان مجموعه مدیریتی خویش گردیده است. البته همانگونه که عقل نیز حکم می‌کند، مدیر عالی جامعه بعد از مشورت

گرفتن از اعضای اجتماع، تصمیم نهایی را باید خودش بر اساس مشورتی که اخذ کرده است بگیرد.

در این فقره نیز مطابقت سیره امام خمینی به ما نشان می‌دهد که ایشان در مقام تصمیم‌گیری به نظر کارشناسان اهمیت می‌داد و با آنان مشورت می‌کرد... مثلاً امام درباره اصل یکصد و شصت و دوم قانون اساسی مصوب ۱۳۵۸ که رهبر را موظف کرده بود رئیس دیوانعالی کشور و دادستان کل کشور را با مشورت قضات دیوانعالی کشور منصوب نماید می‌فرماید: "در قضیه ای که قانون اساسی می‌گوید که این دو مقام که مقام دادستان کل و رئیس دیوانعالی کشور باشد باید رهبر با مشورت قضات این کار را انجام دهد از دو جهت موضوع دارد: یک جهت اینکه مشورت در وقتی است که شبهه باشد. در اموری که شبهه نیست مشورت هم نیست، هر امری که مورد شبهه باشد بین چند نفری که مثلاً بخواهند دادستان کل باشند این چند نفر موردشبهه، که هر کدام چطورند، در مورد این شبهه باید قضات مشورت کنند" (خمینی، ۱۳۶۹، ج ۷، ۱۵۳)

مهمترین سازوکاری که امام خمینی برای جلوگیری از اشتباه ولی فقیه در تصمیم‌گیری توصیه می‌کند، مشورت است که از دستورات اسلامی است. (خمینی، ۱۳۶۹، ج ۲۰، ۱۹۴) حضرت امام به رهبران پس از خود توصیه می‌کند: "در امور مهم با کارشناسان مشورت کنید و جانب احتیاط را مراعات نمایید." (خمینی، ۱۳۶۹، ج ۱۸، ۴۳) با توجه به اینکه حضرت امام رجوع به شورا را جایز می‌داند، روشن است که تبعیت ولی فقیه را از رای اکثریت الزامی نمی‌داند. ایشان خود نیز در مواردی که مشورت می‌کرد، تصمیم نهایی را خود می‌گرفت و ضرورتاً نظر اکثریت اعضای شورا را نمی‌پذیرفت و مطابق تفسیری از آیه ۱۵۹ سوره آل عمران که اتخاذ تصمیم نهایی را به رسول اکرم (ص) وا گذاشت، عمل می‌کرد. (خامنه‌ای، ۱۳۶۰، ص ۹۴)

مثلاً حضرت امام نتیجه جلسات مشورتی را که با حضور سران سه قوه اتخاذ می‌شد بررسی می‌کرد و آنگاه خود تصمیم می‌گرفت. "نوعاً حضرت امام نظر شورا را قبول می‌فرمودند... مسائل پولی و مالی را عمدتاً قبول می‌کردند. در مورد مسائل مربوط به جنگ نوعاً دخالت می‌کردند و بعضاً نظرات شورا را رد می‌فرمودند." (موسوی اردبیلی، ج ۴، ۲۰۱ - ۲۰۲) گاه در مسائلی بسیار با اهمیت، حضرت امام نظر شورا را مبنای تصمیم قرار می‌داد که شاید مهمترین نمونه آن پذیرش قطعنامه ۵۹۸ باشد: "به واسطه حوادث و عواملی از ذکر آن فعلاً خودداری می‌کنم و به امید خداوند در آینده روشن خواهد شد و با توجه به نظر تمامی کارشناسان سیاسی و نظامی سطح بالای کشور - که من به تعهد و دلسوزی و صداقت آنان اعتماد دارم - با قبول قطعنامه و آتش بس موافقت نمودم و در مقطع کنونی آنرا به مصلحت انقلاب و نظام می‌دانم." (خمینی، ۱۳۶۹، ج ۲۰، ۲۳۹)

۹- احاطه بر محیط محل مدیریت (آیه ۷۵ سوره انعام)

خداوند در این بخش از داستان حضرت ابراهیم، اشاره دارد به ایجاد احاطه و تسلط ابراهیم بر ملکوت جهان؛ خداوند با دو هدف، یکی مشاهده‌ی محیط تحت مدیریت و دیگری شناخت کامل‌تر از کاینات، باطن جهان مادی را به ابراهیم نشان داده است. قطعاً این رفتار خداوند با مدیر عالی جامعه، الگویی است برای سایر مدیران تا بدانند که در بدو پذیرش مدیریت هر مجموعه‌ای ابتداءً باید به محیط و مسائل آن مجموعه احاطه کافی و کامل پیدا کنند و بعد امر مدیریت و اداره آن مجموعه را آغاز نمایند. لذا باید که مدیر الهی جامعه در اولین فرصت پیش از شروع امر مدیریت خویش بر جامعه حتماً نسبت به کسب احاطه و تسلط کافی و کامل بر جزئیات امور آن اجتماع، اهتمام نماید و این مهم را به عنوان یکی از ابزارهای اصلی مدیریت خویش بر جامعه استفاده نماید، چراکه بدون کسب شناخت و احاطه به محل و محیط مورد مدیریت، امکان خطا و لغزش در تصمیمات برای مدیر بسیار بالا می‌رود. امام علی (ع) می‌فرماید: عمل‌کننده بدون آگاهی و برنامه، چون رونده‌ای است که در بیراهه می‌رود پس هرچه شتاب کند از هدفش دورتر می‌ماند. (امام علی، مترجم دشتی، خطبه ۱۵۴)

از وظایف یک رهبر راستین است که با احاطه به محیط محل مدیریت، صراحت برنامه‌ها و هدفهای خود را اعلام کند و هم خود و هم پیروانش از برنامه واحد و مشخص و روشنی پیروی کنند. چنانکه امام خمینی در تبیین نوع حکومت اسلامی و هدف از آن چنین می‌فرماید: "حکومت اسلامی نه استبدادی است و نه مطلقه، بلکه مشروطه است. البته نه مشروطه به معنی متعارف فعلی آن که تصویب قوانین تابع آراء اشخاص و اکثریت باشد. مشروطه از این جهت که حکومت کنندگان در اجرا و اداره مقید به یک مجموعه شرط هستند که در قرآن کریم و سنت رسول اکرم (ص) معین گشته است. مجموعه شرط همان احکام و قوانین اسلام است که باید رعایت و اجرا شود. از این جهت حکومت اسلامی حکومت قانون الهی بر مردم است." (خمینی، ۱۳۶۱، ولایت فقیه و جهاد اکبر)

امام خمینی در مصاحبه‌های مکرر و متعددی با خبرگزاری‌های مختلف چه قبل از انقلاب و چه بعد از انقلاب تعریفی روشن و صریح از حکومت و جمهوری اسلامی را ارائه داده و در نهایت انتخاب آن را به خود مردم واگذار نموده است؛ چنانکه می‌فرماید: "ما می‌خواهیم یک حاکمی در همه ایران، در همه ممالک اسلامی، یک حکومت باشد... یک حکومت باشد که مال مردم را نخورد، یک حکومت باشد که برای قانون متواضع باشد یعنی سرپیش قانون فرود بیاورد، قانون هرچه گفت قبول بکند نه اینکه قانون برای مردم عادی باشد و قدرتمندها از قانون مستثنی باشند." (خمینی، ۱۳۶۹، ج ۳، ۱۱)

۱۰ - اشراف به مسائل روز (آیه ۸۵ سوره اعراف)

خداوند در بسیاری از داستان‌های انبیاء اشاره‌ای به این نکته دارد که مدیر الهی جامعه باید به معضل حال حاضر جامعه خویش توجه کند و اغلب هم خویش را بر حل آن مشکل بگذارد. در

اینجا نیز خداوند در قالب داستان حضرت شعیب به یک نمونه دیگر از این توجه انبیا به معضلات جامعه اشاره می‌فرماید. در این داستان خداوند ذکر فرموده که آن حضرت در میان مردم سرزمین مدین همچون برادری دلسوز به اداره جامعه پرداخت و در ابتدایی‌ترین مرحله مدیریت خویش بر مشکل روز مردم مدین تمرکز نمود.

هوشیاری و دقت نظر مدیر به مشکلات روز، در مدیریت جامعه نقش بسیاری دارد، کسی که از چنین نیروی ارزشمند هوش و دقت نظری بهره بیشتری داشته باشد در شناخت نیروها، آگاهی به امور، فهم مشکلات، یافتن راه حل‌ها، شناخت نقاط ضعف و پیش‌بینی دشواری‌های آینده و ایجاد انگیزه در نیروها و به کارگیری فنون مدیریت موفق‌تر خواهد بود. (نبوی، ۱۳۸۶: ۱۵۹)

در این راستا شاید مهم‌ترین نمونه از تطابق رفتار و سیره امام خمینی با این آیه را در فقره تأمل در موضوع آینده انقلاب و نظام اسلامی و آغاز مرحله‌ای مهم از رشد و بالندگی این نهضت الهی و مردمی ببینیم. انگیزه رویکرد به اندیشه امام خمینی در این موضوع، به دلیل ویژگی‌ها، شرایط و کارکردهای مثبت و مفید رهبری نظام اسلامی در پیدایش، پیروزی، تثبیت و استمرار این نهضت است. امام خمینی از جایگاهی به آینده می‌نگرد که در دسترس سایر کارگزاران و ثنوری پردازان نظام نیست و جامعیتی در این نگاه‌ها موج می‌زند که دیگران از آن بی‌بهره‌اند. امام با اشراف کامل به مسائل و احاطه به رویدادها و قدرت تجزیه و تحلیل موضوعات مرتبط با آینده انقلاب، راهکارها و الزاماتی را برای دستیابی به آینده مطلوب و نیز تضمین سلامت انقلاب اسلامی ترسیم می‌کند که از آن جمله می‌توان به بیانات زیر اشاره نمود.

"همه افراد نسبت به آینده مسئولند همه ملت، همه افراد مسئول هستند؛ خصوصاً دانشگاه مسئولیت دارد در این امور. باید دانشگاه خودش را مجهز کند برای اینکه جوان‌ها را بسازد. آتیه این کشور را باید از حالا شما پی‌ریزی کنید. ما فقط به فکر خودمان و زمان حال نباید باشیم. ما باید به فکر آینده کشور باشیم؛ برای اینکه اسلام است. آینده اسلام باید محفوظ بماند. آینده کشور باید محفوظ بماند. نسل‌های آینده باید این معنا را بفهمند که از اینجا شروع شده است برای حفظ این کیان اسلام و کیان کشور." (خمینی، ۱۳۶۹، ج ۱۵، ۴۳۴)

نتیجه‌گیری و ارائه الگوها

در بررسی آیات قصص موجود در ۱۰ جزء اول قرآن، مفاهیم پایه‌ای گسترده‌ای که مرتبط با مدیریت می‌باشند دیده می‌شود؛ تحلیل محتوای آیات یاده شده و مراجعه به تفاسیر معتبر که ذیل این آیات بیان شده‌اند و بررسی بیانات امام خمینی در طول انقلاب اسلامی ما را به جمع بندی و نتیجه‌گیری‌ها و الگوهای ذیل می‌رساند

در حوزه نظری: اداره جامعه با مضامین اسلامی ممکن است و نیاز به پیش‌فرض‌هایی دارد که برخی از این پیش‌فرض‌ها که الگویی نوین را برای مدیریت اسلامی جوامع ارائه می‌کند

عبارتند از: انتصاب مدیر در جامعه اسلامی باید براساس علم صورت گیرد؛ آگاهی محیطی مدیر از فساد در مدیریت می‌کاهد؛ مدیریت باید مقابل ظلم باشد.

در حوزه عملی؛ نیز استفاده از آموزه های موجود در آیات قصص و محتوای آن موجب دستیابی به الگوهایی میشود که از آن جمله‌اند: جدیت در فرامین و تبعیتها؛ سازماندهی؛ تقسیم کار و سازماندهی در بین زیردستان یکی از نمودهای مهم حوزه عملی مدیریت است؛ تشویق و تنبیه زیر دستان با حفظ اصل رحمت و مهربانی؛ دور نبودن از بطن جامعه و مجموعه نیروهای زیردست. همانطور که تحلیل مضمون آیات و مطابقت سیره عملی امام خمینی با آن‌ها، به ما نشان داد، نکات، کلمات و اشاراتی در هر یک از این دسته آیات قصص ۱۰ جزء اول قرآن، وجود دارد که مبین الگو بودن رفتار انبیای گذشته برای مؤمنینی همچون امام خمینی که می‌خواهند به مدیریت جامعه بپردازند؛ می‌باشد. این نکات با شیوه آموزش غیر مستقیم به یادآوری قواعد مدیریت جامعه، هم در بعد نظری و هم در بعد عملی و اجرایی به مخاطبین می‌پردازد. پس می‌توان نتیجه گرفت که قرآن با ارائه الگوهای مدیریت جامعه در لفافه‌ی داستان‌های انبیاء به مدیران جامعه آموخته که مدیریت اسلامی اجتماع هم‌ازدیدگاه نظری و تئوری قابل انجام است و هم اجرا و عملیاتی نمودن دستورات اسلام در حوزه مدیریت اجتماع باعث اداره صحیح جامعه می‌گردد و اجرای این اصول و عملیاتی شدن آن‌ها را صریحا در سیره و بیانات امام خمینی در طول پی‌ریزی انقلاب اسلامی و همچنین در طی سالیان رهبری معظم له بر جامعه اسلامی ایران مشاهده می‌نماییم.

استناد به این مقاله: معزی، سید محمد حسین، موسوی، سیده فاطمه، زارعی جلیانی، محسن. (۱۴۰۴). مطابقت سیره امام خمینی در انقلاب اسلامی، با اصول مدیریت اسلامی مستخرج از قرآن، فصلنامه علمی رهیافت انقلاب اسلامی، ۱۹(۷۲)، ۱۹۹-۲۲۰.

The Islamic Revolution Approach Quarterly is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

منابع و مآخذ:

- قرآن کریم
 امام علی (ع) - ۱۳۸۰ - نهج البلاغه - ترجمه محمد دشتی - قم - انتشارات الهادی
 آمدی - ناصح الدین - ۱۳۸۴ - غرر الحکم و درر الکلم - ترجمه سید هاشم رسولی - تهران - دفتر نشر فرهنگ اسلامی
 بحرانی - سید هاشم - ۱۴۱۷ هـ - تفسیر البرهان - قم - موسسه دارالتفسیر اسماعیلیان
 بلاغی - صدر الدین - ۱۳۴۵ - قصص قرآن - تهران - انتشارات امیرکبیر
 جوادی آملی - عبدالله - ۱۳۸۹ - قرآن در قرآن - قم - مرکز نشر اسراء
 جوادی آملی - عبدالله - ۱۳۸۸ - بنیان مرصوص امام خمینی در بیان و بنان - قم - اسراء
 حجتی - محمد باقر - ۱۳۶۹ - اهداف و مقاصد سوره های قرآن - تهران - دفتر نشر فرهنگ اسلامی
 حویزی - عبدالعلی - بی تا - تفسیر نورالتقلین - قم - افست اسماعیلیان
 خامنه ای - سیدعلی - ۱۳۶۰ - گفتاری درباره حکومت علوی - حزب جمهوری اسلامی
 خمینی - روح الله - ۱۳۸۰ - جنود عقل و جهل - ترجمه احمد فهری زنجانی - موسسه الاعلمی للمطبوعات
 خمینی - روح الله - ۱۳۶۰ - جهاد اکبر - تهران - بنیاد بعثت
 خمینی - روح الله - ۱۳۷۸ - ولایت فقیه - تهران - موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی
 خمینی - روح الله - ۱۳۶۹ - صحیفه نور - انتشارات سروش
 خمینی - روح الله - ۱۳۸۶ - استضعاف و استکبار از دیدگاه امام خمینی - تهران - موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی
 خمینی - روح الله - ۱۳۸۷ - صحیفه امام - تهران - موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی
 رایبترز - استیفن پی - ۱۳۹۲ - مدیریت رفتار سازمانی - ترجمه علی پارسایان - موسسه مطالعات و پژوهشهای بازرگانی
 رجایی - غلامعلی - ۱۳۸۴ - امام به روایت امام - تهران - نشر عروج
 رجائی - غلامعلی - برداشتهایی از سیره امام خمینی - ۱۳۷۸ - تهران - نشر عروج
 رحیمی - عباس - ۱۳۸۶ - مدیر موفق - قم - نشر جمال
 رحیمیان - محمد حسن - ۱۳۷۳ - درسایه آفتاب - تهران - چاپ بنیاد شهید
 سید قطب - ۱۳۶۲ - فی ظلال القرآن - ترجمه سید علی خامنه ای - تهران - انتشارات ایران
 سیوطی - عبد الرحمن - ۱۴۱۴ هـ - الدر المنثور - بیروت - دارالفکر
 شفیعیان - محمد حسن - بنیادهای مدیریت و رهبری در اندیشه و عمل امام خمینی - پرتال جامع امام خمینی
- طباطبایی - سید محمد حسین - ۱۳۹۰ هـ - تفسیر المیزان - ترجمه سید محمد باقر موسوی - تهران - دفتر انتشارات اسلامی
 طبرسی - ابوعلی فضل بن حسن - ۱۳۷۵ - تفسیر مجمع البیان - ترجمه علی کرمی - تهران - موسسه انتشارات فراهانی
 طبری - ابی جعفر محمد بن جریر - ۱۴۱۲ هـ - جامع البیان فی تفسیر القرآن - بیروت - دارالمعرفه
 طوسی - ابو جعفر محمد بن حسن - بی تا - التبیان فی تفسیر القرآن - بیروت - دار احیاء التراث
 فعال عراقی - حسین - ۱۳۷۸ - داستان های قرآن و تاریخ انبیاء در المیزان - تهران - نشر سبحان
 قدوسی زاده - حسن - سیره آفتاب (سیری در سیره نظری و عملی امام خمینی) - ۱۳۹۶ - قم - نشر معارف
 قرائتی - محسن - ۱۳۸۷ - سیصد نکته در مدیریت اسلامی - تهران - نشر مرکز فرهنگی درس هایی از قرآن
 کدخدایی - عباسعلی ؛ فلاح - محمد - ۱۳۹۰ - حکومت اسلامی - مصباح یزدی - محمد تقی - ۱۳۸۷ - سیری در ساحل بینش و منش امام خمینی - قم - موسسه آموزش و پژوهش امام خمینی
 مقیمی - سید محمد - ۱۳۹۴ - اصول و مبانی مدیریت از دیدگاه اسلام - تهران - انتشارات راه دان
 موسوی - سید محمد - ۱۳۹۱ - درآمدی بر مدیریت اسلامی - اصفهان - انتشارات یاران مهدی (عج)
 نبوی - محمد حسن - ۱۳۸۶ - مدیریت اسلامی - قم - موسسه بوستان کتاب
 نقی پورفرد - ولی اله - ۱۳۷۶ - اصول مدیریت اسلامی و الگوهای آن - تهران - نشر مرکز مدیریت اسلامی

References [In Persian]

- Quran.
 Ali, I. (2001). *Nahj al-Balagha* (M. Dashti, Trans.). Qom: Al-Hadi Publications.
 Amadi, N. (2005). *Gharar al-Hikam wa Durar al-Kalam* (S. H. Rasouli, Trans.). Tehran: Islamic Culture Publishing Office.
 Bahrani, S. H. (1998). *Tafsir al-Burhan*. Qom: Ismailian Institute for Tafsir.
 Balaghi, S. (1966). *Qasas al-Quran*. Tehran: Amir Kabir Publications.
 Javadi Amoli, A. (2010). *The Quran in the Quran*. Qom: Isra Publishing Center.
 Javadi Amoli, A. (2009). *The Bonyan Marsoos of Imam Khomeini*. Qom: Isra.
 Huji, M. B. (1990). *Goals and Purposes of the Quranic Surahs*. Tehran: Islamic Culture Publishing Office.

- Tabari, M. J. (1999). *Jamial-Bayan fi Tafsir al-Quran*. Beirut: Dar al-Ma'rifah.
- Tusi, M. H. (n.d.). *Al-Tibyan fi Tafsir al-Quran*. Beirut: Dar Ihya al-Turath.
- Faeq Iraqi, H. (1999). *Stories of the Quran and the Lives of Prophets in al-Mizan*. Tehran: Subhan Publications.
- Qodusi Zadeh, H. (2017). *Seerah of the Sun: A Journey through the Theoretical and Practical Conduct of Imam Khomeini*. Qom: Ma'arif Publishing.
- Qara'ati, M. (2008). *Three Hundred Points on Islamic Management*. Tehran: Center for Cultural Lessons from the Quran.
- Kadkhodai, A., & Fallah, M. (2011). *Islamic Government*.
- Misbah Yazdi, M. T. (2008). *A Journey to the Shore of the Understanding and Character of Imam Khomeini*. Qom: Imam Khomeini Education and Research Institute.
- Maqimi, S. M. (2015). *Principles and Foundations of Management from an Islamic Perspective*. Tehran: Rah Daan Publications.
- Mousavi, S. M. (2012). *An Introduction to Islamic Management*. Isfahan: Yaran Mahdi Publications.
- Nabavi, M. H. (2007). *Islamic Management*. Qom: Bustan Ketab Institute.
- Naqi Pourfard, V. (1997). *Principles of Islamic Management and Its Models*. Tehran: Center for Islamic Management Publications.
- Hoveizi, A. (n.d.). *Tafsir Noor al-Thaqalayn*. Qom: Ismailian Offset.
- Khomeini, A. (1981). *A discourse on the Government of Ali*. Islamic Republic Party.
- Khomeini, R. (2001). *Junood 'Aql wa Jahal* (A. F. Zanjani, Trans.). Al-Alami Press Institute.
- Khomeini, R. (1981). *Jihad Akbar*. Tehran: Bonyad B'ath.
- Khomeini, R. (1999). *Wilayat al-Faqih*. Tehran: Institute for the Compilation and Publication of Imam Khomeini's Works.
- Khomeini, R. (1989). *Sahifeh Noor*. Soroush Publications.
- Khomeini, R. (2007). *Oppression and Hegemony from Imam Khomeini's Perspective*. Tehran: Institute for the Compilation and Publication of Imam Khomeini's Works.
- Khomeini, R. (2008). *Sahifeh Imam*. Tehran: Institute for the Compilation and Publication of Imam Khomeini's Works.
- Robbins, S. P. (2013). *Organizational Behavior Management* (A. Parsaiyan, Trans.). Institute for Studies and Business Research.
- Raji, G. (2005). *The Imam in the Narration of the Imam*. Tehran: Oruj Publications.
- Raji, G. (1999). *Insights from the Conduct of Imam Khomeini*. Tehran: Oruj Publications.
- Rahimi, A. (2007). *Successful Management*. Qom: Jamal Publications.
- Rahimian, M. H. (1994). *In the Shadow of the Sun*. Tehran: Shahid Foundation Publications.
- Qutb, S. (1983). *In the Shade of the Quran* (A. Khomeini, Trans.). Tehran: Iran Publications.
- Suyuti, A. R. (1995). *Al-Durr al-Manthur*. Beirut: Dar al-Fikr.
- Shafieian, M. H. *Foundations of Management and Leadership in the Thoughts and Actions of Imam Khomeini*. Khomeini Comprehensive Portal.
- Tabatabai, S. M. H. (2011). *Tafsir al-Mizan* (S. M. Baqar Mousavi, Trans.). Tehran: Islamic Publishing Office.
- Tabarsi, A. F. (1996). *Tafsir Majma al-Bayan* (A. Karami, Trans.). Tehran: Farahani Publishing Institute.